

ÇEVİRİBİLİM VE EDİMBİLİM: ÇEVİRİBİLİM VE EDİMBİLİM İLİŞKİSİNİ ÇEVİRİ STRATEJİSİ AÇISINDAN İNCELEME

Şaban KÖKTÜRK, Emine ÖZTÜRK

Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Çeviribilim Bölümü

54187 Serdivan- SAKARYA

skokturk@sakarya.edu.tr, emineo@sakarya.edu.tr

ÖZET

Bu çalışmada edimbilim ve çeviri arasındaki ilişki çeviri stratejisi açısından incelenmektedir. Çeviribilimin interdisipliner bir alan olduğu herkes tarafından kabul gören bir gerçektir ve dilbilimle çeviribilim arasındaki etkileşim bu bağlamda önemli bir yere sahiptir. Bu çerçevede ele alındığında; çeviride edimbilimin ve edimsel yaklaşımın stratejik önemine değinerek, çeviribilim edimbilim ilişkisi ve edimsel yaklaşımın çevirmene nasıl yardımcı olabileceği irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: çeviri, edimbilim, çevirmen, interdisipliner, dilbilim

TRANSLATION AND PRAGMATICS: TRANSLATION STRATEGY BASED STUDY ON TRANSLATION AND PRAGMATICS

ABSTRACT

This paper seeks to examine the relationship between pragmatics and translation. It is a known fact that Translation Studies is considered to be an interdisciplinary field and the interaction with linguistics is crucial for translation. Within this framework we would like to discuss the importance of pragmatics in translation in general, point out the relevance of pragmatics for translation and indicate how pragmatics can help a translator within the profession.

Keywords: Translation, pragmatics, translator, interdisciplinary, linguistics

1.GİRİŞ

Çeviribilim uygulamalı dilbilim alanından ayrılarak, özerk bir bilim dalı olma yolunda ilerlemektedir. Bu bağlamda çeviribilimin özerk bir bilim dalı olmakla beraber disiplinlerarası bir alan olduğuna dair görüşler sıklıkla gündeme gelmektedir. Çeviribilimin kapsamlı bir çalışma alanı olması ve diğer disiplinlerle olan etkileşiminden dolayı disiplinlerarası bir alan olduğu tartışılmaz bir gerçek; ancak özerk bir bilim dalı olma yönünde ilerlerken dilbilim ile bağlarını koparmaya çalışması söz konusu olamaz çünkü çeviribilimde disiplinlerarası ilişkinin en yoğun olduğu alan yine dilbilimdir. Alan yazınında dilbilimin tüm konularından ve alt dallarından çeşitli şekillerde faydalanan çeviribilim için dilbilimin vazgeçilmez olduğu görüşü hakimdir. Çeviribilimin tarih sürecindeki ilerlemesi incelendiğinde özellikle edimbilimsel bakış açısını merkez konuma getiren yaklaşımların ön plana çıktığını görülmektedir. Çeviri alanında sözcüğü sözcüğüne çeviri ya da sözcüklere bağlı kalmadan anlamı aktarmaya yönelik çeviri yöntemlerinin ortaya çıkmasından bu yana çeviride anlamı ve mesajı aktarma düşüncesi çeviribilim çalışmalarına yön vermiştir. Bu nedenle çeviribilim ve edimbilimin arasındaki bağların oldukça kuvvetli olduğunu söylenebilir.

2. ÇEVİRİ EDİMBİLİM İLİŞKİSİ

Edimbilim; konuşmacı ya da yazar tarafından iletişim amaçlı kullanılan ifadelerin anlamını ve bunların dinleyici/okur tarafından nasıl yorumlandığını inceleyen bilim dalıdır. Bunun sonucu olarak da bir tümcedeki söz öbeklerinin ya da kelimelerin tek başına ne ifade ettiklerinden çok kişilerin bu ifadeleri kullanarak ne anlatmak istediklerini analiz eder. Kısaca edimbilim konuşmacının ne aktarmaya çalıştığını inceleyen bilim dalıdır (Yule, 1996: 3).

Edimbilimsel yaklaşım öncelikle yazarın kaynak dilde kodladığı anlamın çözümlenmesi yolunda bir metnin yorumlanmasında çeviribilime ve çevirmene katkı sağlamaktadır. Öte yandan, bu yorumlananları erek

dilin beklenti normları doğrultusunda erek dile aktarırken çevirmenin seçimlerini etkileyen etmenlerin ortaya çıkarılmasında etkilidir (Yetkiner, 2009: 9).

Searle'e göre (1965, 1969) dilin anlaşılması için konuşmacının amacının/niyetinin anlaşılması gerekmektedir. Dil, kasıtlı/amaçlı bir davranış olduğundan bir eylem biçimi olarak görülmelidir. Konuşmacı konuştuğunda bir eylem yapmış olur (Yetkiner, 2009: 7-8). Bu ifadeden şu sonuç çıkartılabilir; çevirmenin dili anlaması için sadece yabancı dilbilgisine sahip olması yeterli değildir. Günümüzde çeviri kuramlarının ve özellikle de 1980'li yıllardan bu yana hüküm süren kültür ve erek odaklılık paradigmasının da temelde bu bakış açısından yola çıktığı söylenebilir. Sözlü ya da yazılı çeviriler yapan çevirmenin, konuşmacı veya yazarla olan ilişkisinin temelinde konuşmacının/yazarın kastı yatmaktadır. Çevirmen, konuşmacı veya yazarla ortak bir arka plan bilgisini (common ground) paylaşmadığında, dile hâkim olsa bile bağlantıları kurup anlamı çözmek konusunda sıkıntılar yaşayabilir, bu durum doğal olarak çeviri sürecini sekteye uğratabilmektedir.

Yazar ve okur arasındaki iletişim amaçlı ilişkiden yola çıkıldığında yazarların kendilerini oluşturdukları ürünlerde yansıttıkları ve niyetlerini bu ürünlerde belirttikleri görülebilir. Edimbilimsel açıdan bakıldığında; yazarın metinde iletmeyi hedeflediği amacını ve tutumlarını okura nasıl aktardığını ve okurunu nasıl yönlendirmeye çalıştığı görülebilir.

Bilişsel temelli yaklaşımın öncülerinden olan van Dijk'e göre (1997) ortam (iletişim olayının yeri ve zamanı) sosyal koşullar (daha önceki eylemler ve sosyal durum) kurumsal ortam, etkileşimin genel amaçları, katılımcılar ve onların sosyal-konuşma rolleri, katılımcıların iletişim anındaki ilişkileri, grup üyelikleri veya katılımcıların gruplandırılması (toplumsal cinsiyet, yaş vs.) gibi alt kategorileri içermesi gereken bağlam, sosyal durumlardan ziyade kişisel ve öznel zihinsel yapılanmaları ifade etmektedir. Konuşmacıların benzer ve çoğu zaman birbiriyle örtüşen olaylarda bağlamı alımlama ve çözümleme biçimleri hem kuramsal

olarak hem de uygulama açısından özgün ve diğerlerinden farklıdır; çünkü katılımcıların farklı amaçları, bakış açıları ve düşünceleri söz konusudur (Yetkiner, 2009: 26-27).

Bu bakış açısına göre çevirmeni zorlu bir sürecin beklediği görülür. Çevirmen ve konuşmacının benzer arka plan ve bağlam bilgisine sahip olmaları bile bazı durumlarda anlamada farklılıklarının oluşmasını engelleyemez. Bilinçli bir çevirmen ise bu durumu nasıl lehine çevirebileceğinin, en azından karşılaşılabileceği durumun farkında olarak çeviri sürecini nasıl yürütebileceğinin bilgisine sahip olmalıdır.

Dinleyici ve konuşmacı ya da yazar ve okur arasındaki iletişim ilişkisinin sürdürülebilmesi için bu kişiler belirli göstergelerden, belirli zaman ve mekânda söylenenlerden yola çıkarak ve kendi deneyimleriyle elde ettikleri bilgileri bir araya getirirler. Böylece ortak bir bağlama ulaşmaya çalışarak, edimsel boyutta sağlıklı bir iletişim için gerekli koşulları hazırlarlar. Çevirmen öncelikle bir okur olarak karşılaşır metinle, ancak çevirmen okuduğu metne herhangi bir okurdan daha bilinçli olarak yaklaşır. Çevirmen metni/konuşmayı anlayıp erek kültüre aktarabilmek için sadece çeviri yaptığı anda okuduklarından yola çıkamaz, çevirmen arka plan bilgisini ve deneyimlerini kullanarak bir bakış açısı geliştirir. Çevirmenin metni okuyup anlarken yaşadığı süreçte, aslında okuduklarıyla kendi bilgilerini bağdaştırarak bir sonuca ulaştığını görebiliriz. Bu durumda okudukları veya dinledikleri çevirmenin bilgilerinin aynası olarak karşımıza çıkmaktadır. Çevirmen kendinde olmayan bir bilgiyle karşılaştığında zorluk çeker, eğer ki çevirmen çevirdiği konuyla ilgili alan bilgisine ve konunun hangi bağlamda oluşturulduğuna dair bir fikre sahipse daha sorunsuz bir çeviri süreci işlemeye başlar. Çevirmenin alan bilgisine, dünya bilgisine, kültür ve dil bilgisine sahip olmasının gerekliliği pek çok kuramcı tarafından dillendirilmiştir. Çevirmen bu bilgileri çeviri sürecinde kullanırken bağlamdan yararlanarak anlam oluşturmaya çalışır. Böylece çevirmen verilen mesajı kavrar ve çeviriyle ulaşılmak istenen hedefe daha kısa sürede ulaşır.

Uzman bir çevirmenin kastedilen anlamları belirlemesi gerekir, diğer bir deyişle yazarın metni oluştururken neden belirli seçimlere yöneldiği, birbirinden farklı yapılar arasında neden belirli bir yapıyı seçtiği ve belirli bir yöne eğilim gösterdiğini anlayabilmesi gerekir. Konuşmacının ya da yazarın metinde yaptığı dilsel seçimler, metinde verilmek istenen mesajın çözümlenmesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Bazı durumlarda, belirli ifadeler ve sözler metnin ya da konuşmanın mesajının iletilmesine hizmet eden araçlar olmaktan öte gitmez. Çok sıklıkla, belirli bir mesaj iletmek adına grameri, yapıyı ve semantik kurallarını bozabilecek dilsel seçimler söz konusu olabilir. İletişim uzmanı olarak tabir edilen çevirmenin görevi ise bu tür sezdirimlerin, ön varsayımların ve imaların farkına varabilmek ve sağlıklı iletişimin gerçekleşmesini sağlayabilmektir.

Edimbilimsel yaklaşım yazarın ya da konuşmacının kodladığı anlamın çözümlenmesinde çevirmen için önemli rol oynamaktadır. Aynı zamanda çevirmen yorumladıklarını erek dilde ifade edebilmek için belirli dilsel tercihler yapar, çevirmenin bu seçimlerinde edimbilimin etkisi göz ardı edilemez (Yetkiner, 2009: 33-34). Çevirmenin hangi okur kitlesine, hangi dilde hitap edeceğine dair bilgisi vardır, örneğin; çevirmen belirli bir dünya görüşünü yansıtan bir gazetede çalışıyorsa, hitap edeceği okur kitlesini tanır ve bu okura yönelik dilsel seçimler yapar.

Edimbilimde her sözce/ tümce üç farklı söz edimi sergiler, bunlar; düzsöz (locution), konuşma (interlocution) ve etki söz (perlocution) olarak adlandırılır. Bunların ilk ikisi konuşmacının/yazarın niyeti ve dilsel gelenekler tarafından belirlenir fakat etki söz belirli kuralları takiben gerçekleşmez, aksine konuşmanın (interlocution) dinleyici/okuyucu üzerindeki etkisiyle ilgilidir (Kitis, 2009: 18). Çeviride beklenti ise bahsedilen etkinin erek metinde de gerçekleşmesidir. Böylece çevirmen konuşmanın amacına (function) uygun hareket etmiş olur. Burada iletişimin amacına (function) yapılan göndermenin bir anlamda çevirinin Skoposu'yla (Vermeer, 1984) da aynı düzlemde olduğu iddia edilebilir.

Sperber ve Wilson (1986, 1985)'a göre bir iletişim sürecini başarılı kılan temel etken, hem konuşmacı hem de dinleyen için optimal bir bağinti amacına ulaşmaktır. İlkenin altında yatan varsayım ise bildirişimde bulunan kişinin aktarmak istediği bilgi biriminin alıcı için yeterince bağıntılı olacağı ve üretilen uyarının en az çabayla yorumlanacağıdır. Çevirmen ise konuşmacı/yazar ve dinleyici/okur arasında mesaj iletiminin bu koşullar altında sağlanması için çaba göstermelidir. Çeviri sürecinin sonucunda ulaşılmak istenen kaynak dilde oluşturulan ifadenin amacının erek dile de aynı şekilde iletilebilmesidir. Çevirmenin amacı mesajı doğru şekilde iletterek iletişim sürecini başarılı kılmaksa eğer, çevirmenin edimbilimden faydalanmaması söz konusu olamaz.

3. ÇEVİRİ STRATEJİSİNE EDİMBİLİMSEL YAKLAŞIM

Schaffner (2000) çeviri kuram ve uygulamalarında özellikle kaynak metnin yorumlanması ve bir ürün olarak hedef metnin değerlendirilmesi durumunda temel koşulun metnin iyi anlaşılması olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle metni yorumlama süreçlerini, metnin amacım ve çeviri stratejilerini belirleyici parametreleri aydınlatmak, ortaya çıkan ürünü değerlendirme ölçütlerini belirlemek çeviri eğitimcilerinin üzerinde titizlikle durduğu konulardır (Yetkiner,2009: 35-36).

Çeviri sürecine ve çeviri stratejisine yönelik edimbilimsel bakış ilk olarak çevirmenin alımlama ve yorumlama gücüne katkı sağlar, aynı zamanda edimbilimin en önemli çalışma alanı olan iletişimsel ifade boyutunda çevirmenin erek kültüre yönelik bir ileti oluşturmasına yardımcı olur. Çevirmen edimbilimden faydalanarak çevirideki dil ötesi sorunları nasıl aşabileceğine ilişkin çözümler geliştirebilir ve iletişimin daha sağlıklı bir şekilde yürümesini sağlar.

Edimbilimsel yaklaşımda; çevirmen okuduklarının ya da duyduklarının bağlamdan bağımsız bilgiler olmadığını kabullenerek çevirisi yapılacak metni ya da konuşmayı ele alır. Bu şekilde çevirmen neden sonuç ilişkisini daha rahat bir şekilde oluşturur, böylece çevirinin iletişimsel hedefini gerçekleştirmeye yakınlaşmış olur. Metnin/konuşmanın bağlam

bilgisinden yola çıkarak, erek alıcı için kendi bağlam bilgisine uygun bir çeviri yapılır. Örneğin; Milliyetin haberine göre Tolkien'in "Noel Baba'dan Mektuplar" kitabını çeviren Roxsan Çağlar, Gulyabanilerin saldırı tarihi olan 1453'ü "O tarih okununca akla ilk önce İstanbul'un fethi geliyor. Çocuklar da bunu düşünecektir. Bu nedenle çıkarmayı uygun gördüm." Demiş ve eleştirilere hedef olmuştur. ¹

Amacımız burada çevirmenin doğru ya da yanlış kararını ortaya koymak değil ancak şunu söyleyebiliriz; çevirmen erek kültür/okuyucu bağlamında ele alındığında 1453 tarihini çeviriden çıkarmayı uygun görmüştür. Edimsel yaklaşımın çeviri stratejisini nasıl etkilediğini bu örnekte görmemiz mümkün. Bu örnek bağlamında ele alındığında çevirmenin hitap edeceği okur kitlesini tanıdığına ve buna göre seçimler yaptığına kanaat getirmek mümkündür.

Çeviri uygulamasında karşılığını bulan edimsel yaklaşımın çeviri stratejisi olarak pek çok çevirmen tarafından kullanıldığı iddia edilebilir. Peki, edimsel yaklaşımın çeviri stratejisindeki yerine değinerek aslında ne hedefliyoruz? Temelde hedefimiz edimsel yaklaşımın çeviri pratiğinde yerini nasıl bulduğu belirtmenin yanı sıra edimsel yaklaşımın akademik çeviri eğitimi çerçevesince ele alınmasına yönelik çalışmaların temelini atılmasıdır. Bu nedenle çeviribilim ve dilbilim arasındaki interdisipliner çalışmanın kesinlikle göz ardı edilmemesi gerektiğini düşünüyor ve akademik çeviri eğitiminde dilbilime ve özellikle de edimbilimsel yaklaşımlara önemli bir yer verilmesi gerektiğine inanıyoruz. Uzman çevirmen yetiştirmek amacıyla olan bu bölümler ancak bu şekilde hedeflerine ulaşabilirler.

4. SONUÇ

Sonuç olarak şunlar söylenebilir; dil sadece dünyada olan olayları bildirmek için varlığını sürdürmez aynı zamanda iletişim sürecinde kişilerin ve kültürlerin zengin zihinsel süreçlerini de iletir. Edimbilimsel

¹< <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=176921>>, (26.04.2012)

yaklaşımın iddiasının temelinde; metinlerin anlamı olmadığı aksine metinleri oluştururken kişilerin anlamı kastettiği ve belirttiği bulunur. Bu nedenle bir metne ancak yorum yoluyla bir bakış açısı getirilebilir. Diğer bir deyişle çevirmen, yazarın kendi okurları için metni oluştururken ne kastettiğini anlamaya çalışır ve sonrasında da, mümkün olabildiğince, aynı amaca erek dili kullanarak erek okur için ulaşmaya çalışır.

Bu makalede edimbilimsel yaklaşım ve çeviri ilişkisi daha çok soyut düzeyde ele alınmaktadır. Bu nedenle çevirmenin bu yaklaşımı somut olarak nasıl kullanacağına ilişkin örneklere yer verilmemiştir. Ancak kesin olan, çevirmenin bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde çeviri sürecinde bağlamdan sürekli olarak faydalandığıdır. Çevirmen pragmatik (edimsel) yaklaşımdan bilinçli şekilde faydalandığında farklı bir çeviri süreci söz konusu olacaktır. Çevirmen eksiklerini tamamlayabilecek, hatanın nerde olduğunu görebilecek ve boşlukları doldurabilecektir. Çevirmen böylece elindeki kaynakları kullanarak doğru bilgiye nasıl ulaşabileceğinin farkında olacak ve iletişimin gerçekleşmesi için daha bilinçli bir tutum sergileyebilecektir. Çeviri, iletişim ihtiyacından doğar ve insanların birbirlerinin niyetini ve iletişim amacını en doğru şekilde bir diğerine aktarmasını sağlar. Bu durumda ise iletişimi odak noktası edinen edimsel yaklaşımın göz ardı edildiği bir çeviri sürecinden söz edilemeyeceği bir gerçektir.

KAYNAKLAR

- [1] DI VIRGILIO, P.S. (1984), "The Sense of A Beginning: The Dynamics of Context in Translation", *Translators' Journal*, Vol. 29, No. 2, s. 115-127.
- [2] FARWELL, D. ve S. Helmreich, "Pragmatics and Translation", Computing Reseach Laboratory, New Mexico State University Las Cruces.
- [3] GIBBS, R. W. (1999), "Interpreting What Speakers Say and Implicate", *Brain and Language*, No.68, s. 466-485.

- [4] KİTİS, Eliza (2009), "The Pragmatic Infrastructure of Translation", *Tradução Comunicação, Revista Brasileira de Tradutores*, No.18, Ano 2009.
- [5] MEIBAUER, J. (2001), *Pragmatik*, 2. Baskı, Stauffenburg Einführungen, Germany
- [6] ÖNER, I. ve Ü. İnce, (1995), "Çeviri Eğitiminde Kaynak Metni Yorumlamaya ve Çeviri Metni Oluşturmaya Yönelik Yöntem Arayışları: Geniş Bir Bakış Açısı", *Çeviribilim*, Sayı 1, s.125-144.
- [7] ROOTH, Mats (1992), "A Theory of Focus Intepretation", *Natural Language Semantics*, Yıl 1992, Sayı 1, s.75-116.
- [8] VERMEER, H. J. ve K. Reiss (1984), *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*, Max Niemeyer Verlag, Tübingen
- [9] YETKİNER, N. (2009), *Çeviribilim Edimbilim İlişkisi Üzerine*, İzmir Ekonomi Üniversitesi Yayınları, İzmir
- [10] YULE, G. (1996), *Pragmatics*, Oxford University Press, Hong Kong